

Limity a možnosti výchovy charakteru na českých školách

Limits and Possibilities of Character education in Czech Schools

Pavel Vacek, Eva Švarcová
Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

Klíčová slova: možnosti výchovy charakteru, škola, chování, názory a postoje učitelů

Key words: possibilities of character education, school, behaviour, opinions and attitudes of teachers

Abstrakt: Příspěvek seznamuje s výsledky výzkumu neetického či problematického chování učitelů, zkoumá jejich názory a postoje k možnostem výchovy charakteru žáků a nabízí náměty, jak poměrně nepříznivou situaci řešit.

Abstract: The contribution shows the results of a research in teachers' unethical or problematic behaviour. It is also maps their opinions and attitudes concerning possible ways of influencing their students' characters and offers suggestions how to alter the unfavourable situation in this field.

1 Úvod

V našem příspěvku chceme na pozadí výsledků řady především vlastních zkoumání, analyzovat situaci v předmětné oblasti s prognostickým výstupem, který by naznačil za jakých podmínek se výchova charakteru může v našich školách zlepšit. Některá výzkumná data, na která se odvoláváme, byla již publikována a jejich podrobný popis (včetně charakteristiky metod a výzkumných souborů) nalezne čtenář v uvedené literatuře. Jiné výsledky výzkumů jsou prezentovány poprvé.

Rozvoj charakterových vlastností žáků vždy byl, je a nepochybně i v budoucnu bude jedním ze zadání školy jako výchovné instituce. Jak moc se daří toto zadání naplňovat našim školám a učitelům, je otázka, na kterou hledáme již několik let odpověď. Nabízí se přijmout „obvyklý“ negativní pohled a ilustrovat jej zejména často medializovaným nárůstem násilí mezi dětmi a obecně tradovanou horší vychovaností žáků ve škole. Je otázkou, zda situace je opravdu tak vážná či dokonce alarmující a také na základě jakých dat a údajů můžeme na vážnost stavu výchovy charakteru v našich školách usuzovat.

Z pohledu osob, které danou oblast dlouhodoběji sledují, můžeme konstatovat, že jde přinejmenším o oblast opomíjenou a svým způsobem zanedbanou jak v rovině zájmů odborníků-pedagogů a pedagogického zkoumání vůbec, tak i v rovině praktické. Existuje nevelké množství projektů, které si za primární úkol kladou rozvoj mravní stránky či charakteru svých žáků. Bude jistě zajímavé právě z uvedeného hlediska zkoumat obsahy ŠVP jednotlivých škol.

V souvislosti s konstatováním o zanedbané oblasti se nabízí analogie s celospolečenským vývojem devadesátých let. Jak ekonomové „uteklí“ právu, tak podobně se nám škola

modernizuje, ale přednost má technické zabezpečení výuky, ekonomičnost provozu škol a úvahy, jak především výuku didakticky zkvalitnit.

Nyní se stále více ukazuje, že to bez rozvoje osobnostně charakterové stránky nepůjde a dokonce, že učivo v klasickém pojetí je druhotné. Ostatně je to nepřímě vyjádřeno v klíčových kompetencích a průřezových tématech a v zatím stále nesmělých úvahách, že děti mají být vychovávány k hodnotám a tedy že tento proces nelze nechat samovývoji.

Klíčovou osobností v procesu utváření charakteru žáků hrají učitelé. Vědomě abstrahujeme od ostatních často interferujících vlivů, jako je rodinné prostředí, vrstevníci, média, celkové etické respektive neetické nastavení společnosti atd. Je zřejmé, že ani v této oblasti nemají učitelé snadnou pozici. Zásadní roli zde hraje jejich apriorní postoj k zadání a jejich profesionalita.

„Přijetí zadání“ ve smyslu: budu a chci se podílet na utváření charakteru žáků jako jedné z priorit své výchovně vzdělávací činnosti – je prvním zásadním krokem. Profesionalita jde ruku v ruce s přijetím tohoto zadání. Znamená, že jsme vybaveni řadou dovedností (funkčních kompetencí) charakter žáků v pozitivním smyslu ovlivňovat včetně toho, že se učitel prezentuje jako reálný a pro žáky „použitelný“ model chování.

Z těchto důvodů jsme dospěli k závěru, že různé formy neetického chování ze strany učitelů rozvoji charakteru žáků neprospívají, a proto jsme se je pokusili opakovaně z více hledisek zkoumat. Současně nás ale zajímali i jejich názory na možnosti, které sami škole a sami sobě přisuzují v souvislosti s utvářením mravní stránku žáků.

2 Názory učitelů na možnosti rozvoje charakteru ve škole

Jaké jsme si kladli otázky a jaké jsme nacházeli odpovědi. První otázkou bylo „Jak významnou součástí práce učitele/vychovatele by mělo být podle vašeho názoru utváření mravní stránky osobnosti žáků?“ (Pokud nebude uvedeno jinak, pak našimi respondenty bylo 220 učitelů různých typů škol a 200 vysokoškolských studentů. – vesměs budoucích vychovatelů a učitelů. Podrobněji viz Vacek, Lašek, Doležalová, 2005, s.7 -37.)

V souladu s očekáváním považuje takřka 92% respondentů-učitelů a 88,5 respondentů-studentů utváření mravní stránky za velmi významnou a nebo významnou součást práce pedagogů. Žádný respondent nezaujal postoj k mravnímu působení školy odmítavý a nebo toto působení podceňující.

Budoucí pedagogové nepřipisují mravnímu působení na žáky takovou důležitost jako učitelé z praxe (za "velmi významnou" součást práce označilo toto působení 65,4% učitelů oproti 45,5% studentů). Důvodem odlišného postoje může být aktuálně učiteli prožívané „trápení“ s nevychovanými žáky na jedné straně oproti zatím pouze zprostředkované zkušenosti studentů s nekázní žáků na straně druhé.

Dále jsme se ptali „Jak se dle Vašeho názoru obecně daří v našem školství pozitivně ovlivňovat mravní vývoj žáků a žákyň (studentů a studentek)?“

Názor pedagogů i studentů, že se daří naší škole významnějším způsobem "pozitivně ovlivňovat mravní vývoj žáků" zastává necelých 9% procent respondentů-učitelů a 9,5% respondentů-studentů. Většina v obou skupinách se domnívá, že se tak děje částečně či "napůl" (necelých 54%; resp. 48%) a více jak jedna třetina je k situaci stran mravního působení školy kritická (učitelé 32,7%; studenti 37%) až velmi kritická (učitelé 5,0%; studenti 5,5%).

Následovala otázka: „Jak se vám osobně daří – podle Vašeho názoru – pozitivně ovlivňovat mravní vývoj vašich svěřenců?“

Tabulka 1: Jak se vám osobně daří – podle Vašeho názoru – pozitivně ovlivňovat mravní vývoj vašich svěřenců (Pouze soubor - pedagogové.)

	1 velmi významně	2	3	4	5 nevýznamně
Celý soubor	3	76	114	22	5
%	1,4	34,5	51,8	10,0	2,3
Muži	0	13	25	9	3
%	0	26,0	50,0	18,0	6,0
Ženy	3	63	89	13	2
%	1,8	37,0	52,4	7,6	1,2

38.8 % respondentek se oproti pouze 26 % svých mužských kolegů domnívá, že se jim daří významněji ovlivňovat mravní stránku žáků. Polovina dotázaných vyjadřuje částečnou úspěšnost a přes 12 % se přiklání spíše k méně úspěšnému a "nevýznamnému" působení na mravnost dětí. Tabulka ukazuje sebekritičtější přístup na straně mužů oproti ženám. Z nemnoha komentářů byla zřejmá určitá rozpačitost, kterou respondenti pocítovali při reakcích na tuto položku (označení číslice 3 bylo pak určitým východiskem, jak se s otázkou vyrovnat).

Shrneme-li do jedné věty to, co vyplývá z výsledků prvních tří položek, docházíme k následujícímu závěru: působit ve škole na mravní stránku žáků je důležité dokonce velmi významné, ale příliš se to nedaří (resp. daří se to málo). Špatně to „dělají“ spíše „ti druzí“, já (respondent-učitel) ovlivňuji mravní stránku žáků převážně průměrně. Jistým varujícím momentem je skepticismus 24% mužů, kteří si nedělají iluze o tom, že by významněji mravní stránku ovlivňovali.

20% skeptických respondentů ukázal i jiný výzkum, kde výzkumný soubor čítal 82 respondentů-učitelů. (Kopecká, 2007, s. 42.) V tomto výzkumném šetření jsme položili otázku „Čím a nebo jakým způsobem se ve své praxi snažíte dosáhnout pozitivních změn v rozvoji charakteru žáků?“

Jednoznačně dominuje osobní příklad, vlastní chování, pozitivní vzory – to uvádí 62,2 % oslovených. Ostatní způsoby jsou menšinové. 14,6 % odpovědí považuje za účinný způsob více svobody a volnosti pro studenty a svobodnou diskusi k utřebení názorů. Možným překvapením je poměrně malé procento těch, kteří se snaží dosáhnout pozitivnějších změn vyžadováním důslednosti v dodržování pravidel a celkovou větší přísností (8,5 %). Naopak

za překvapení nelze považovat, že malé procento se pokouší ovlivňovat charakter žáků prostřednictvím modelových úloh, připravených speciálních cvičení, her apod. (3,6 %). Spolupráce s rodiči jako možný nástroj rozvoje charakteru žáků používá 4,9 % dotázaných (4 respondenti).

Dále jsme zjišťovali, zda se zkoumaní učitelé cítí být „dostatečně odborně a metodicky vybaveni působit pozitivně na rozvoj charakteru žáků“.

73,2 % (n = 60) respondentů odpovědělo kladně. Naopak nedostatečně vybaveni pro utváření mravní stránky osobnosti žáků se cítí být 23,2 %. Není bez zajímavosti, že mezi učiteli do 10 let praxe je poměr mezi „vybavenými“ a „nevybavenými“ vyrovnaný, na rozdíl od skupiny nad deset let praxe, kde se všichni cítí být pro formování charakteru žáků vybaveni dostatečně. Je zde evidentní souvislost: delší pedagogická zkušenost znamená jakoby vybavenost formovat charakter žáka.

Další položka poněkud respondenty zaskočila, neboť jsme se ptali, zda znají někoho ve svém okolí komu se daří v oblasti rozvoje charakteru být úspěšný a pokud ano, čím toho především dosahuje. Otázka nesnadná a to bylo zřejmě i důvodem, že 41% respondentů neodpovědělo. V ostatních případech měla výrazně největší četnost (16x; tj. 46% z těch, co na položku reagovali) očekávaná odpověď: osobní příklad, vlastní spravedlnost, férovost. Dále byly uváděny: aktivita v hodinách i v mimoškolním prostředí, kroužky, vzájemný respekt mezi učiteli a žáky apod.

„Co by podle Vašeho názoru mohlo výchově charakteru na školách napomoci nejvíce?“ – byla další otázka.

30,5% (n = 25) uvedlo lepší spolupráci školy a rodiny, větší zájem rodičů a vůbec lepší výchovu v rodině. Na druhém místě – s výraznějším odstupem – 15,8 % respondentů se domnívá, že by věci pomohl lepší postoj společnosti k učitelům, zvýšení učitelské prestiže. Ostatní výpovědi mají již nevelkou četnost. Nicméně objevuje se na jedné straně volání po zavedení školních uniforem a dokonce tělesných trestů a na druhé straně po školeních a seminářích v oblasti psychologie morálky, etické výchovy atd.

Obdobná otázka ve znění „Příčinou nedostatečného mravního působení učitel na své svěřence může být.“ přinesla následující odpovědi:

Zde respondenti vybírali z několika variant a měli možnost označit více nabídek. Opět se jednoznačně na prvním místě objevuje „nedostačující spolupráce ze strany rodiny“ (87,5%; n = 56). Na druhém místě – poněkud v rozporu s předchozími odpověďmi – byla vybrána položka „jednostranný záměr učitelů pouze na probrání co nejvíce učiva“ (36%; n = 23). Shodně 25 % uvedlo „feminizaci školství“ a „nepřipravenost učitelů ovlivňovat mravní stránku pomocí zážitkových metod“. „Nedostatečnou obeznámenost s psychologií morálky“ označilo 19% dotazovaných.

Komentář: Shrneme-li uvedená zjištění, dospíváme k názoru, že si učitelé plně uvědomují nezastupitelnou roli školy při utváření charakteru žáků a také, že tuto roli škola žádoucím způsobem neplní. Sami své působení na mravní stránku převážně označují jako

„průměrné“. Je k diskusi, zda jedna pětina pedagogů, kteří svůj vliv na charakter žáků posuzují jako „nevýznamný“ jsou spíše realisté, skeptici a nebo rezignující jedinci.

U otázek, které se týkají způsobů ovlivňování charakteru žáků vidíme, že většina považuje za prioritní vlastní příklad, vlastní férové jednání. Pokud je nicméně metoda příkladu jedinou a není doplněna jinými pedagogickými instrumenty formujícími charakter žáků, pak jde ze strany učitelů o působení spíše nepřímé, pasivní, situační a nikoliv přímé, aktivní a plánovité.

U položek, které se zabývaly tím, co učitelům ztěžuje či znesnadňuje utváření mravní stránky žáků, jsou uváděny především důvody, které oni sami nemohou ovlivnit a nebo velmi málo: Nespolupracující rodina, malá prestiž učitelské profese ve společnosti, dokonce nízké platy. Jen velmi málo hledají rezervy u sebe samých a dokonce se zdá, že si mnozí ani neuvědomují, že by v dané oblasti škola mohla a hlavně měla dělat daleko více. Na jedné straně se považují být dostatečně vybaveni pro působení na žáky a na druhé straně – pokud jsou jim nabídnuty alternativy – si mnozí uvědomují, že postupy a metody např. zážitkové pedagogiky, neovládají.

3 Etický kodex a pedagogická profese

Při úvahách o etické dimenzi pedagogické profese opakovaně vyvstává otázka, zda by měl existovat profesní kodex pedagogů.

Tabulka 2. Domníváte se, že by měl existovat nějaký etický kodex pedagogů (profesní kodex)? (Pouze soubor - pedagogové; n = 220)

	ANO	NE	NEMÁM NÁZOR
Celý soubor	173	18	29
%	78,6	8,2	13,2
Muži	35	6	9
%	70	12	18
Ženy	138	12	20
%	81,2	7	11,8

Komentář: Takřka 80% (n = 173) respondentů by existenci profesního kodexu uvítalo. Více *pro* jsou ženy (81,2%) oproti mužům (70%). Odmítavé stanovisko zaujalo 8,2% respondentů a 13,2% na daný problém "nemělo názor". Dále byli respondenti vyzváni, aby buď své odmítavé stanovisko zdůvodnili a nebo v případě, že se vznikem kodexu souhlasí, aby uvedli, co by měl kodex pro pedagogy obsahovat. Zde uvádíme některá doslovná charakteristická zdůvodnění odmítavého stanoviska:

Etické chování by mělo být v této profesi samozřejmostí. Učit by měli mravně vyspělí lidé a ti takový kodex nepotřebují. Měli by být k etickému jednání vychováváni. Učitel sám by měl mít vysoký morální kodex, být vzorem, není třeba písemný předpis. Každý pedagog by měl být nejen navenek, ale i ve svém nitru tak čistý, jako jsou děti od neútlejšího věku. Děti to vycítí! A také: Nepotřebujeme mít na vše zákon - co je samozřejmost.

Skeptičtější pohled představují názory tohoto typu: *Žádný etický kodex na papíře nepomůže, chová-li se pedagog opakovaně neeticky a neuzná-li svoji chybu nebo není ochoten na sobě pracovat. Teorii zná každý a praxe tak jako tak vychází z naturelu každého jednotlivého pedagoga. Kodexy jsou většinou k ničemu, lidé je neznají a něco na papíře vztahy a chování lidí nezmění. Připomíná mi to známý kodex mladého komunisty.*

Jaké byly odpovědi na otázku, co by měl obsahovat případný profesní kodex (či jakou podobu by měl mít)? Pedagogové by upřednostnili kodex v podobě závazného obecného dokumentu, v němž by byly "řešeny" pravidla a zásady spojené se vztahy, do kterých v procesu výchovy a vzdělávání vstupují (nejčastěji má být "kodifikován" vztah učitel - žák). Volání po obecnějších pravidlech se objevuje na druhém místě ("skutečný" etický kodex). Ostatně tomu odpovídá i třetí nejpočetnější skupina požadavků na obsah kodexu jako souhrnu žádoucích vlastností pedagogů. Zmiňme ještě čtvrtou skupinu, ve které je vyjádřena potřeba zanést do kodexu položky ochraňující dítě a hájící jeho práva a připomeňme, že s tímto požadavkem přicházejí takřka výhradně ženy-pedagožky (muži jsou zřejmě méně vnímaví k možné či reálné újmě, které jsou děti ve škole vystavovány).

4 K projevům neetického chování pedagogů

A) Následující položka zjišťovala: Kdy, kde a v jaké konkrétní podobě jste se *osobně* (nikoliv z doslechu) setkali s chováním (s projevy) na straně pedagogů, které výrazně odporovalo (y) či porušovalo (y) – byť nepsaná – pravidla „profesní etiky“.

Předně je třeba upozornit na skutečnost, že ze vzorku – pedagogové (n = 220) 81 (36,8%!) osob (61 žen a 20 mužů) neuvedlo *žádný* projev neetického chování učitelů na základě vlastní - osobní - zkušenosti. Zjednodušeně by se dalo konstatovat, že se nikdy s takovýmto chováním nesetkali. Nevyplněná položka může také znamenat, že někteří respondenti tuto položku vynechali buď z "pohodlnosti" (nechtělo se jim o dané věci přemýšlet) a nebo z důvodu nechuti se tímto méně příjemným tématem zabývat (mohlo se jich osobně dotýkat ať již v rovině nepříjemných vzpomínek a nebo "cítily" že oni sami se ne vždy chovají eticky). Nese to znak určitého vytěsnění či odmítnutí upřímné sebereflexe.

Této úvaze výrazně nahrává dramaticky nižší procento těch (11,5%), kteří tuto položku nevyplnili u souboru – studenti (n = 200). Rozdíl je oproti pedagogům celých 25%! U mužů-studentů nevyplnilo položku, týkající neetického chování 7 respondentů (15,9%) a u studentek pak 17 respondentek (pouze 10,9 %).

Konkrétních uváděných případů neetického chování učitelů bylo 405 (174 od učitelů a 231 od studentů). Pokusili jsme se o kvalitativní analýzu a o určitou kategorizaci neetického chování učitelů a vytvořili jsme šest základních skupin, které nicméně nejsou "ostré" oddělitelné (v mnohém se překrývají). U každé skupiny uvádíme ilustrující příklady. (Určitý počet případů je nezařaditelný.)

- a) Povyšování se nad žáky, jejich zesměšňování, ironizování a ponižování
Soubor A - učitelé: 68krát
Soubor B - studenti: 64krát

Příklady:

Učitel záměrně komolil jména studentů, zesměšňoval nás a když nám něco nešlo, tak říkal, danou látku naučil i slepici a osla - tak se to snad naučíme i my.

Učitel SŠ soustavně ponižoval naši spolužačku kvůli jejímu oblečení.

Učitel SŠ vysypal spolužákovi obsah jeho penálu a začal ho zesměšňovat tím, jak nepotřebné věci v něm má a že ho ruší, když se v tom penálu "přehrabuje"

Učitel SŠ extrémně egoistické a narcistické chování, věčně povýšené "já jsem někdo, ty jsi hlupák, papouškuj, co máš v sešitě a možná se mi malinko přiblížíš". A o Vánocích jsme zpívali Purpuru na okně

Výsměch znalostem studentů; otázky typu, zda by nebylo lepší vyučit se švadlenou

Učitel SŠ žáky, kteří byli osvobozeni z TV, nazýval vozíčkáři a dělal si z nich neustále srandu.

Třídní na SŠ vyzdvihovala záporné stránky vzhledu svých žákyň (chlapská postava, velký zadek) a vychvalovala své poprsí

ZŠ – učitel češtiny nazval pře třídou žákyni ministryní potravinářského průmyslu, protože měla silnější postavu.

Nyní na VŠ jsou někteří učitelé daleko horší, hlavně co se týká narážek na ženské pohlaví, někteří docenti dávají nepokrytě najevo, že si myslí, že ženy jsou méně inteligentní než muži.

b) Nespravedlivé hodnocení, měnění pravidel, nesolidnost

Soubor A - učitelé: 26krát

Soubor B - studenti: 45krát

Příklad:

Nespravedlivé hodnocení žáka na SŠ, dotyčný byl zaškatalkovaný do skupiny flákačů a ačkoliv se později snažil, nebylo mu to moc platné, učitel ho před třídou stále kritizoval a špatně hodnotil - jinými měřítky než ostatní

Jedna paní učitelka ŽS dávala silně najevo, kteří žáci ji nevyhovují; děvčata např. posílala umývat si make up, házela po nás svazkem, klíči, mokrou houbou a nebo křídami

Učitel žáka úmyslně přehlížel, dával mu najevo nezájem, pohrdání. Žáci to vycítili a tak se k němu i chovali

Změna podmínek pro splnění zápočtu na VŠ, vyhrožování, že nedostaneme zápočet, pokud nesplníme zadaný úkol a zároveň neumožnění úkol splnit (přednes referátu - učitel nedal prostor).

Vyučující na SŠ byla bývalou spolužačkou maminky, a proto mu zcela automaticky tykala, ačkoliv zbytku třídy vykala. Nadržování!

Na ZŠ spolužačka měla z matiky 4,5 a při čtvrtletní písemce dostala 2, učitelka řekla, že to není možný, že jí to neuzná a písemku vyhodila.

c) Fyzická agrese, tělesné tresty

Soubor A - učitelé: 25krát

Soubor B - studenti: 28krát

Příklady:

Učitelka na ZŠ kopala do nohou a mlátila pravítkem přes ruce.

Na gymnáziu: fyzické tresty, slovní urážení a šikana, žáci byli nuceni sloužit učiteli v jeho soukromých věcech

Žák na ZŠ vyprovokoval učitele odmlouváním a ten mu dal facku na obličej

Třídni učitelka na (hodně puntičkářská) kontrolovala, zda všichni mají na věšáku svůj ručník. Jeden spolužák neměl, ale nechtěl se přiznat. Učitelka to zkontrolovala podruhé a pak dala spolužákovi facku - měla jsem z toho šok!

V 7. až 9. třídě :učitelka kopala do nohou a mlátila přes ruku, když někdo na někoho ukázal

ZŠ – učitel němčiny nás pořád tahal za pejzy a říkal, že jsme úplně debilní třída, že je nám všechno u prdele. Takto doslova a do písmene.

d) Vulgární chování, nadávky

Soubor A - učitelé: 24krát

Soubor B - studenti: 25krát

Příklad:

Za zapomenutí určitého dokumentu mě a mé dva kamarády nazval učitel hovady!!

Na VŠ: vulgární chování, zesměšňování studentů, zlomyslnost, radost z neúspěchu studentů, nadávání studentům

Na VŠ: hrubá slova, vyprávění osobních erotických příběhů, které opravdu nikoho nezajímaly.

Učitelka na gymnáziu nechala sednout celou třídu a nařídila jedné žákyni, aby zůstala stát a před celou třídou na ní začala křičet, že se strojí jako kurva a také se tak maluje

Učitelka mluvila vulgárně na děti (jseš vůl).

Učitel na VŠ si nás spletl se stádem "debilů". Řval na nás.

e) Špatný příklad učitele (konzumace alkoholu, opilost, kouření před žáky, rasistické názory apod.)

Soubor A - učitelé: 22krát

Soubor B - studenti: 18krát

Příklady:

Učitel chodil pravidelně do školy posilněný pivem a ani ředitelka nereagovala na stížnosti žáků či rodičů. Jednou dokonce ve třídě zvracel.

Učitel na ZŠ popíjel alkohol se svými nezletilými žáky

Učitel SŠ neudržoval dostatečnou vzdálenost od zkoušených dívek

V 5. třídě na ZŠ pítí alkoholu, bití žáků ukazovátkem (pouze chlapců), nadřívání žákům, kteří mají rodiče učitelem

f) Indiskrece vůči žákům kolegům

Soubor A - učitelé: 6krát 14krát

Soubor B - studenti: 19krát 3krát

Příklady: Indiskrece vůči žákům či kolegům - 14x

Učitel v 9. třídě ZŠ shazoval spolužáka před třídou, narážel na finanční situaci v jeho rodině.

Ve 4. tř. ZŠ: mě "soudružka" před celou třídou nabádala, že bych měla zůstat s maminkou, když se rodiče rozváděli a kárala mě za to (opět ve vyučovací hodině).

Učitelka na SŠ komentovala výsměšně problém soukromí spolužačky před celou třídou

Dávání důvěrných informací do pléna ve sborovně na ZŠ.

Má spolužačka na SŠ měla určité soukromé problémy, které se promítaly i do jejího prospěchu. Svěřila se s těmito problémy vých. poradci a druhý den to věděl prakticky celý pedagogický sbor.

Učitel zcela otevřeně útočil na odbornost svého kolegy a vyprávěl studentům o osobních problémech svého kolegy, které patřičně ironizoval.

B) Ve kterých z následujících oblastí či situací se učitelé/vychovatelé nejčastěji chovají neeticky (viz Příloha č. 1: Inventář způsobů neetického chování učitelů.)

Zřejmě nejvýznamnější informace byly vytěženy z komparace výsledků obou výzkumných souborů (pedagogové $n = 220$; studenti $n = 200$) získaných ze seznamu 23 forem neetického chování učitelů. Statisticky významné rozdíly mezi oběma skupinami byly získány u následujících položek:

Učitelé vidí větší ZÁVAŽNOST než studenti v oblastech:

Špatný příklad učitele, Nedochovilnost, Svádění žáků k nesprávnému jednání, Indiskrece vůči kolegům a kolegyním v učitel. sboru

Studenti vidí větší ČETNOST než učitelé v oblastech:

Vědomé nespravedlivé hodnocení žáků, Nevyzpytatelné změny nálad, Nedochovilnost, Zesměšňování, ironizování žáků, Vědomé stresování žáků různými formami, Sexuální zneužívání žáků, Falešná solidarita v rámci učitelského sboru, Jednostranná propagace vlastních politických/stranických nebo náboženských názorů a postojů, Neposkytnutí podpory (pomoci) potřebným žákům, Neposkytnutí podpory nadaným žákům, Spokojení se s „probráním“ učiva a nikoliv s jeho naučením.

Studenti vidí větší ZÁVAŽNOST než učitelé v oblastech:

Vědomé nespravedlivé hodnocení žáků, Tělesné tresty, Neposkytnutí podpory (pomoci) potřebným žákům.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že studenti oproti učitelům vidí celkem u devíti položek (!) statisticky vyšší výskyt (četnost) daného negativního (neetického) chování než učitelé. U žádné položky nebyl statistický rozdíl četnosti výskytu daného jevu ve "prospěch" učitelů. V případě závažnosti se potvrzuje vyšší "citlivost" studentů na záměrně nespravedlivé školní hodnocení, na výskyt tělesných trestů a také na neochotu pomoci ze strany učitelů žákům, kteří to potřebují. V očích učitelů jsou naopak závažněji posuzovány položky, které se týkají selhávání učitelů jako osob, které mají jít dobrým příkladem svým žákům, nemají je svádět ke "špatným věcem" (nepravostem), mají být dochovilnější a vzájemně loajální (je odmítána ve větší míře indiskrece mezi učiteli navzájem). (Podrobněji v textu Vacek, Lašek, 2007.)

Komentář: Zjištěna data předně naznačují, že se u části učitelů vyskytuje neochota o vlastním neetickém chování *seriózně přemýšlet*. Jakoby byla tato oblast v jejich úvahách poněkud "vytěšňována". V daleko větší míře, než jsou si ochotni připustit, *vědomě nespravedlivě hodnotí své svěřence* a daleko častěji jsou vůči nim *indiskrétní* a také je častěji *tělesně trestají*.. Vytvářejí si tak určitý idealizovaný - částečně psychologicky zdůvodnitelný - sebeobraz, který může být za jistých okolností překážkou autentického a věrohodného výkonu jejich profese a tím i oslabovat možnosti účinnějšího působení na rozvoj charakteru svých žáků.

Nicméně celkově není důvod ke skepsi. Rámcové vzdělávací programy vytvářejí dostatek prostoru tomu, aby se v různé podobě utváření charakteru dostalo do programu výuky všech typů škol. Je lhostejno, zda pod názvem etická, prosociální či jiná výchova. Jde o to, aby formování mravní stránky žáka se stalo „zvnitřněným“ zadáním našich učitelů a aby toto zadání byli s to profesionálně naplňovat.

Literatura:

KOPECKÁ, M. *Role učitele základní školy při utváření charakteru žáka*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta UHK, 2007. (Nepubl. diplomová práce.)

VACEK, P., LAŠEK, J., DOLEŽALOVÁ, J. Etická dimenze pedagogické profese. In: VACEK, P., ŠVARCOVÁ, E. *Profesní etika pedagogů a mravní výchova žáků*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 7 – 37. ISBN 80-7041-343-3

VACEK, P., LAŠEK, J. Neetické chování jako sociální fenomén (aneb Všichni jsme byli žáci). In: Socialia 2006. Hradec Králové: Gaudeamus (v tisku).

Příloha č. 1: Inventář způsobů neetického chování učitelů

Ve kterých z následujících oblastí či situací se učitelé/vychovatelé nejčastěji chovají neeticky: Označte kroužkem příslušnou číslici s ohledem na četnost výskytu daného jevu resp. jeho závažnost.

Četnost výskytu jevu: 1 nikdy, 2 občas 3 často, 4 velmi často

Závažnost jevu: 1 nezávažný 2 málo závažný 3 závažný 4 velmi závažný

Oblasti, situace, chování	Četnost	Závažnost
1. vědomě nespravedlivé hodnocení žáků (nadržování, protekce, „zasednutí si“)	1 2 3 4	1 2 3 4
2. nevyzpytatelné změny nálad (žáci jsou „svodem“, oběti těchto proměn)	1 2 3 4	1 2 3 4
3. špatný příklad učitele (zakazování a trestání toho, co sám nedodrжуje a porušuje)	1 2 3 4	1 2 3 4
4. nedochvilnost	1 2 3 4	1 2 3 4
5. nedůslednost, svévolné měnění pravidel	1 2 3 4	1 2 3 4
6. tělesné tresty	1 2 3 4	1 2 3 4
7. zesměšňování, ironizování a ponižování žáků	1 2 3 4	1 2 3 4
8. vědomé stresování žáků různými formami (navozování úzkosti a strachu žáků)	1 2 3 4	1 2 3 4
9. vědomé přehlížení („neřešení“) výchovných a (vzdělávacích) problémů žáků	1 2 3 4	1 2 3 4
10. svádění žáků k nesprávnému (event. závadnému) jednání	1 2 3 4	1 2 3 4
11. indiskrece vůči žákovi/žákům (rozšiřování informací ze soukromí žáků třetím nekompetentním osobám)	1 2 3 4	1 2 3 4
12. využívání žáků pro osobní potřebu (např. nechat si posluhovat, dělat nákupy apod.)	1 2 3 4	1 2 3 4
13. sexuální zneužívání žáků	1 2 3 4	1 2 3 4
14. indiskrece vůči rodičům žáků	1 2 3 4	1 2 3 4
15. indiskrece vůči kolegům a kolegyním v učitelském sboru	1 2 3 4	1 2 3 4
16. falešná solidarita v rámci učitelského sboru („krytí zad“ kolegovi nebo kolegyni)	1 2 3 4	1 2 3 4
17. nulová inovace vlastních pracovních postupů	1 2 3 4	1 2 3 4
18. odmítání dalšího sebevzdělávání	1 2 3 4	1 2 3 4
19. jednostranná propagace vlastních politických/stranických nebo náboženských názorů a postojů mezi žáky	1 2 3 4	1 2 3 4
20. neposkytnutí podpory (pomoci) potřebným žákům (špatné sociální zázemí, etnické minority apod.)	1 2 3 4	1 2 3 4
21. neposkytnutí podpory nadaným žákům	1 2 3 4	1 2 3 4
22. spokojení se s „probráním“ učiva a nikoliv s jeho naučením (event. jeho praktickou aplikací)	1 2 3 4	1 2 3 4
23. trestání v afektu	1 2 3 4	1 2 3 4
24. Jiné	1 2 3 4	1 2 3 4

